

Катерина КЛИМОВА (Київ)

НОТАТКИ АРХЕОГРАФА НА СТОРІНКАХ СПОГАДІВ ПАВЛА ПОТОЦЬКОГО

“И сердце, и ум мой стремились к лучшим идеалам”. Слова зі “Спогадів” Павла Платоновича Потоцького дали назву започаткованій мною першій публікації мемуарної спадщини бойового генерала українського походження у часописі “Исторический архив”¹. На жаль, формат московського видання не дав можливості опублікувати в повному обсязі унікальні автобіографічні записки. За межами публікації залишилася найцікавіша частина “Спогадів”, що змальовувала життя та побут українського дворянства другої половини ХІХ ст. Головний редактор журналу А. О. Чернобаєв побажав також відмовитися й від ґрунтовної передмови, яка визначала місце спогадів Потоцького серед пам’яток мемуарного жанру, широко коментувала події, персоналії, згадані Павлом Платоновичем.

Частково мої задуми стосовно повного, широко коментованого та ілюстрованого видання реалізував Сергій Іванович Білокінь у новій книзі про Зібрання П. П. Потоцького². Вихід у світ цього видання можна вважати важливою подією культурного життя країни.

Особливістю нової праці Сергія Білокіня, як і попередньої монографії про відомого колекціонера Потоцького³, є фундаментальність та енциклопедичність, які, власне, притаманні й іншим дослідженням автора. І зовнішнє оформлення книги, і її зміст (особливо частина перша – “Дослідження”) виконані у кращих традиціях академічних видань. Проте прекрасну концепцію видання реалізувати, на мій погляд, не вдалося. Схвальної оцінки заслуговує лише основна частина – “Дослідження”.

Не заперечуючи проти включення до видання інвентарних карток, укладених у 1930-ті рр. (хоча й з помилками на кшталт “Сідло князя Орлова Чікменського” (с. 419, замість “Орлова-Чесменського”) та неповними описами,

¹ “И сердце, и ум мой стремились к лучшим идеалам”: Воспоминания генерала П. П. Потоцкого // Исторический архив. – 2002. – № 4. – С. 152–173; № 5. – С. 185–194.

² Білокінь С. Музей України (Збірка П. Потоцького): Дослідження, матеріали. – К., 2006. – 474 с. Видання вийшло під грифом Інституту історії України НАН України та Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

³ Його ж. “Музей України. Збірка П. Потоцького”. Доба, середовище, загибель. – К., 2002. – 250 с.

за якими важко атрибутувати музейні предмети і визначити їхню належність до зібрання Потоцького (наприклад, бронзовий підсвічник, кружка фарфорова ювілейна – с. 421, 424)), вважаю за доцільне подати каталоги гравюр, картин, книг, ікон, укладені самим колекціонером⁴, де зазначено цінність музейних предметів, у кого вони були придбані, за якою ціною та іншу інформацію, що характеризує джерела формування унікальної приватної колекції.

Фактографічні помилки містить публікація Андрія Амонса. Так, зокрема, написано, що П. П. Потоцький до 1927 р. “працював завідуючим військово-морського музею у Петрограді” (с. 430). Насправді у послужному списку П. Потоцького вказано його посади до 1927 р.: “Позаштатний науковий співробітник I відділу 1-го (Петроградського) відділення III секції Єдиного державного архівного фонду, співробітник 1-го розряду Військової секції Музейного відділу, завідувач цієї секції, завідувач ленінградськими військовими музеями, хранитель Інтендантського музею, консультант військового музею з наукової частини”⁵. У Києві Павло Платонович мешкав не лише з дружиною Є. Д. Давидовою, її сестрою Л. Д. Давидовою (с. 430), а й з онуком Павлом Павловичем.

Видання має ґрунтовний іменний покажчик (с. 443–474), але він, на жаль, охоплює лише текст дослідження і не включає імена з другої частини рецензованого видання (“Матеріали”). Натомість археографічна практика знає випадки, коли в межах загального збірника, що включав історичні дослідження, бібліографічні праці, публікації архівних джерел тощо, укладали іменні, географічні та предметні покажчики (наприклад, Український археографічний збірник Археографічної комісії ВУАН – К., 1927. – Т. 2).

В іменному покажчику є певні неточності або неповнота інформації. Так, про літературознавця О. І. Дея зазначено дату і місце народження – 1921 р., Чернігівська область. Відомо, що у 1921 р. був губерніяльний поділ. Цей факт нагадав мені аналогічні курйози в базі даних на кавалерів ордена Почесного легіону в Національному архіві Франції, де зазначалося: дата народження нагородженого орденом – 1779 р., а місце народження – СРСР⁶. Не зрозуміло, чому в іменному покажчику не розкриті ініціали Л. С. Мацеевича (с. 459). Ім’я дослідника місцевої старовини, діяльного члена вчених товариств Києва, Одеси, Кишинєва Лева Степановича Мацеевича було добре відомим у наукових колах. Про нього писав у своїх спогадах Микола Іванович Петров⁷. Деякі імена, згадані в першій частині – “Дослідження”, також не ввійшли до іменного покажчика (с. 80, прим. 308 – Клавдія Ковальова, Володимир Ковалів).

Іменний покажчик, який має, за визначенням автора, експериментальний характер, з транслітерацією імен, імен по батькові повинен бути також уні-

⁴ ЦДІАК України. – Ф. 2213. – Оп. 1. – Спр. 30–38.

⁵ Там само. – Спр. 29. – Арк. 25.

⁶ Centre historique des Archives nationales (cotes LH 1 à LH 2793), la base LEONORE.

⁷ Петров М. Скрижали пам’яті. – К., 2003. – С. 238–241.

фікованим. Чому, скажімо, у покажчику зазначені Гербель Микола і Лесков Ніколай і є різні варіанти транслітерації імен: Алексей (Марков), Алексей (Льовшин), Алексей (Єрмолов). У покажчику (с. 463) та підрядкових примітках (с. 134) київська дослідниця Людмила Пекарська вказана як Пекарська А. У цілому тут відчувається брак ґрунтовного загального редагування.

Основна частина видання – історичне дослідження про П. П. Потоцького і долю його колекції авторства С. Білоконя. Дві характерні риси, що надають наукову цінність дослідженню – широке використання архівних джерел та розлогі біобібліографічні коментарі. Обраний автором жанр вигідно вирізняє монографічне видання з-поміж інших, присвячених історії приватних зібрань. Книга ілюстрована рідкісними світлинами з родинного архіву Потоцьких, матеріалами з колекції П. П. Потоцького. Дослідження базується на широкій джерельній базі: архівні документи, періодичні видання, монографії, довідники, мемуарна література.

Утім, облишимо цю частину, бо справжніх поціновувачів творчості С. Білоконя (до яких належу і я) не треба переконувати у сумлінності та безмежній ерудиції цього автора. Дозволимо лише висловити свої міркування щодо помічених неточностей і деяких дискусійних питань з атрибуції листів та їхнього археографічного прочитання.

Досліджуючи долю окремих музейних предметів колекції П. Потоцького, автор не врахував мої зауваження, зроблені під час підготовки першого монографічного видання про долю Зібрання у 2002 р. Зокрема, йдеться про два унікальні альбоми зі світлинами з історії гвардійських частин російської армії. В період окупації Києва німецько-фашистськими загарбниками воєнний історик О. О. Петровський придбав ці альбоми у київського букініста. Через кілька років після смерті О. Петровського частину його колекції купив Державний історичний музей УРСР (нині – Національний музей історії України). Серед цінних музейних предметів, які онук Петровського Максимов Сергій Євгенович передав до музею, були й ці два альбоми (НМІУ, Акт на представника № 2811 від 17.02.1987 р.; Акт приймання музейних предметів до фондів музею № 3639). Сергій Білокінь у дослідженні пише: “Альбомів у музеї не виявилося взагалі. Десь у середині вісімдесятих років законний спадкоємець їх комусь теж продав, як продав усе, що міг” (с. 13). Автор обмежився вивченням лише наукового архіву Історичного музею, не врахувавши специфіку музейного фондування. На відміну від архівів, де створюється цілісний фонд із документів, що надходять від певного фондоутворювача, у музеях існує практика віднесення музейних предметів до різних інвентарних груп. Так, зокрема, документи Петровського опинилися в різних групах зберігання та різних сховищах Історичного музею. Згадані альбоми потрапили до інвентарної групи “Ал” (Альбоми), де і зберігаються нині (інвентарні номери Ал-458 – з 286 фотографіями; Ал-459 – зі 109 фотографіями)⁸.

⁸ Висловлюю подяку хранителю фондів Національного музею історії України Ірині Більбатенко за уточнення даних в обліковій документації музею.

Принцип коментування персоналій, запропонований автором, не завжди витриманий. Чомусь ми знаходимо біобібліографічну інформацію про окремих діячів, наприклад, В. І. Назарчука (с. 9), Т. І. Лазанську (с. 18 – стаття цієї дослідниці про Потоцького, на превеликий жаль, надзвичайно поверхова, з великою кількістю фактографічних помилок⁹), і при цьому не вказано на ґрунтовну публікацію В. Н. Автократова про воєнного історика, архівіста та музеєзнавця Г. С. Габаєва. Немає посилань на фонд останнього у відділі рукописів Російської національної бібліотеки¹⁰, документи якого містять унікальну інформацію про взаємини воєнних істориків Петербурга-Петрограда-Ленінграда. Дослідження взагалі залишило поза увагою стосунки Г. С. Габаєва і П. П. Потоцького. Можливо, майбутнім дослідникам біографії генерала Потоцького варто буде розкрити цікаву сторінку взаємин “Габаши” і “його начальника” (с. 14) – цих двох неординарних фігур, які, будучи професійними військовими, так само професійно займалися музейною та архівною справою. Власне, військові історики, музеїсти, архівісти, що “складали людське оточення Потоцького” (с. 7, с. 19), залишилися за межами інтересів автора.

Дослідження має деякі фактографічні неточності. Так, автор пише про “троє дітей Павла Платоновича, що померли маленькі” (с. 26, прим. 84). Насправді Григорій, Ганна і Дмитро були дітьми Платона Олександровича Потоцького – батька Павла Платоновича.

При посиланні на архівні джерела зі “Спогадами” Потоцького автор помилково вказує номер справи 6 (фонду 2213) замість справи 11 (прим. 69, 74, 88, 89). До того ж справа 6 (заява П. Потоцького в Управління науковими установами України про намір передати українському уряду своє зібрання) має всього 9 аркушів, а не 114, і число 114 – це авторська пагінація сторінок “Спогадів”, а не поаркушна архівна нумерація.

Неточним є твердження автора, що “після путчу 1991 року Служба безпеки України передала до колишнього партархіву частину спадщини кол. НКВД... серед них архівно-слідчу справу самого Потоцького” (с. 16). Відомо, що архівний фонд № 43983-фп (фонд припинений) переданий СБУ до Центрального державного архіву громадських об’єднань України у 1993 р. (акт приймання № 13 від 25.03.1993).

Серед праць, які “збагатили літературу” (с. 18) про Потоцького і його колекцію, не згадано першу ґрунтовну публікацію на матеріалах його особового архівного фонду, яка належить київському архівісту, нині заступникові голови Державного комітету архівів України О. Музичук¹¹.

Спірним, на наш погляд, лишається й питання про адресата/адресатів відомого листа П. П. Потоцького (текст листа – с. 237–239). Нами цей документ був атрибутований як “Записка Косиору С. В., Петровському Г. И.,

⁹ Лазанська Т. І. Нащадок кишенського сотника // Київська старовина. – 1997. – № 5. – С. 133–143.

¹⁰ Відділ рукописів Російської національної бібліотеки. – Ф. 1001 (особовий архівний фонд Г. С. Габаєва).

¹¹ Музичук О. В. Колекція Павла Потоцького // Старожитності. – 1991. – № 2. – С. 7.

Любченко А. П.”¹² про недопустимість розпорошення Музею України. Цілком погоджуюсь із автором, що імена адресатів, відповідно до археографічних правил і прийомів, слід було подати у квадратних дужках, оскільки вони не згадані у документі. В. Косаренко-Косаревич (с. 237), а слідом за ним і С. Білокінь атрибутували цей лист, як “лист Й. В. Сталіну”. Не знаючи аргументів на користь такого висновку, висловимо власні міркування щодо атрибуції саме цього листа. По-перше, в його тексті є такі слова: “Сейчас принято решение о распылении музея и о передаче его по частям в различные отделы исторического и других музеев... Обращаясь сейчас с ходатайством о приостановлении принятого решения о распылении музея, единственного в своем роде, и о создании специальной комиссии компетентных лиц...”¹³. Очевидно, йшлося про “решение” місцевих властей стосовно долі Музею України. І чи належало до компетенції Й. Сталіна вирішувати питання про створення спеціальної комісії? По-друге, в цій самій архівній справі, що містить згаданий лист, є й інші записки Потоцького з уточненнями про листування з українськими урядовцями: “тогда я подал записки властям Украины”¹⁴, “поданными мною записками Косиору, Петровскому, Любченко”¹⁵.

Ще одна деталь у дослідженні автора, на яку слід звернути увагу. Йдеться про листи П. Потоцького та Ф. Достоевського. Лист Потоцького, який автор “наводить повністю” (с. 27–28), на жаль, публікується не за оригіналом, а за його виданням у 30-томному Повному зібранні творів Ф. М. Достоевського (Л., 1986. – Т. 29. – Кн. 2: Письма). Мені довелося ознайомитися в Інституті російської літератури в Петербурзі (ІРЛИ) з оригіналом листа Потоцького, який, як справедливо відмічає автор, “яскраво характеризує його [Павла Потоцького] рвучкий темперамент” (с. 27) – недописані закінчення у словах, стиль, наблизений до розмовного (курсивом нами виділено слова, пропущені у публікації С. Білоконя): “Послушайте, отчего *это* Вы такъ нападаете, *почему* такъ сожалеете Писареву... то сделайте же немедленно... напишите, как я уже сказалъ, *тольк[о]* на равныхъ” (с. 27–28). Допущені в лєнінградському виданні помилки повторює автор. Наведемо приклади невірного прочитання тексту листа: “Это для Вас, *может быть* (тут і далі курсив наш. – К. К.), Писарева аномалия?... Что *находите* Вы на этот *раз* *большой* кружок такого рода женщин? Удовлетворите меня до некоторой степени и тем более, если Вы это можете, то сделайте немедленно...” В оригіналі текст такий: “Это для Васъ *новость*, что Писарева аномалия? Такое состояние некоторых изъ женщинъ в настоящее время удивительно? Что *нападаете* Вы на этотъ *небольшой* кружокъ таког[о] рода женщинъ?! Удовлетворитъ меня до некотор[ой] степени и темъ более сами Вы это можете, то сделайте же немедленно”. Слова в публікації “находите... на этот раз большой” нелогічні за змістом.

¹² Климova Е. И. Музей Украины (Собрание П. П. Потоцкого). – К., 1995. – Ч. I: Указатель архивных материалов и библиографии. – С. 76.

¹³ ЦДІАК України. – Ф. 2213. – Оп. 1. – Спр. 29. – Арк. 3зв., 4зв.

¹⁴ Там само. – Арк. 13.

¹⁵ Там само. – Арк. 17.

Правильність нашого прочитання підтверджує відповідь Ф. М. Достоевського (у тексті “Спогадів” Потоцького, с. 328): “Вы пишете, что я *нападаю* на этот *небольшой кружокъ* такого рода женщин... Ошиблись тоже говоря про «*небольшой кружокъ*» он большой...”. До коректорських огріхів друку слід віднести й заміну літери “ѣ” великою літерою “А”.

Згадуючи про лист Ф. Достоевського, оригінал якого не зберігся (с. 28), авторів варто було зробити посилання на публікацію “Спогадів” Потоцького, де відтворено текст цього листа (с. 328–329).

Констатуємо й неузгодженість у датуванні згаданих листів. Припустимо, лист Потоцького був написаний 6 червня 1876 р. (як вказує штамп на конверті). За юліанським календарем це була неділя. У ХІХ ст. різниця між григоріанським і юліанським календарями складала 12 днів, і тоді лист Ф. М. Достоевського, написаний у вівторок (“вторник, июнь” – с. 328) був не 10-го, а 8-го або 15 червня.

Вказані деталі, однак, не зменшують наукову цінність дослідження Сергія Білоконя. Власне, ми акцентували увагу на них, бо “noblesse oblige” (енциклопедичний характер дослідження ставить високу планку до викладу окремих фактів, відображення подій, біографічних довідок).

Проте найслабшою є друга частина книги – “Матеріали”, що включає публікацію “Спогадів” П. П. Потоцького, матеріали до каталога “Музею України” (інвентарні картки), невеликі розвідки про справу П. П. Потоцького його внука Сергія Сергійовича Потоцького та українського юриста Андрія Амонса. З археографічного боку видання є зразком “неохайності” (термін С. Білоконя – с. 83, прим. 313) публікації документів. Спогади Потоцького до друку підготували П. Є. Подберезкіна (чи П. Є. Поберезкіна? порівн. с. 272 і 281, 283, 285, 286, 300, 301, 329, 330), С. Ю. Коганов, Н. Т. Свешнікова. Дійсно, найбільше розчарування очікувало нас при ознайомленні з публікацією “Спогадів”! Такої археографічної практики академічні видання ще не знали. Ігнорування всіх ustalених правил і прийомів підготовки до видань архівних документів знизили наукову вартість “першої повної публікації” (с. 272) мемуарів – цього важливого джерела до біографії Потоцького та історії його роду.

Почнемо з передмови до “Спогадів”. У примітці першій до передмови неправильно зазначені архівні вихідні дані автографа, за яким друкувався текст: “№ [справа] 11, арк. 164–188” (с. 272). З обсягу тексту публікації видно, що автограф не міг складатися лише з 24-х аркушів. Рукопис-автограф має специфічну нумерацію аркушів: аркуш 1–9 – поаркушна архівна нумерація, с. 10–188 – авторська посторінкова.

Відповідно до мемуарів такого змісту передмова вимагала б належного рівня. Те, що у виданні назвали “Передмова К. І. Климової” (с. 272), насправді є моїм невеликим коментарем до публікації згаданих “Спогадів” Павла Потоцького в “Историческом архиве”, де зроблено спробу датувати це джерело¹⁶.

¹⁶ “И сердце, и ум мой стремились к лучшим идеалам”: Воспоминания ... – № 4. – С. 153 (в коментарях автора помилково зазначено, що “Спогади” опубліковані лише в четвертому номері “Исторического архива” – с. 16, прим. 24).

Було б зайвим говорити, що друк цього тексту без узгодження зі мною, як воно було, є неетичним вчинком, який порушує авторські права. До того ж примітки “за винятком спеціально зазначених” (с. 272) увійшли лише ті, що зроблені К. І. (а не О. І.) Климовою до московського видання. Коментарі до окремих персоналій (наприклад, герой наполеонівських війн генерал Іван Карлович Арнольд, знаменитий артилерист георгіївський кавалер Степан Олександрович Хрульов, Олександр Іванович Марков, з ім’ям якого пов’язані славні подвиги російської кінної артилерії, математик Михайло Васильович Остроградський, відомий англійський державний діяч лорд Пальмерстон Генрі-Джон Темпл, король Георг I та ін.) тієї частини “Спогадів”, що не увійшла до “Исторического архива”, залишилися поза увагою упорядників.

Бракує археографічної передмови, що мала подати прийоми і методи публікації цієї унікальної пам’ятки. Цей недогляд є неприпустимим для академічного видання джерел. Коротка підрядкова примітка щодо “обробки тексту” не дає вичерпної характеристики археографічного опрацювання рукопису (с. 272).

Тепер звернімося до самого тексту публікації. Хай не складеться враження у читача, що рецензент полює за дріб’язковими неточностями у тексті публікації, але видання “Спогадів” не можна вважати “першою повною публікацією”. Коли ж ідеться про культуру видання, особливо академічного, то елементарна річ – фахова підготовка археографів – має бути на належному рівні.

У виданні є низка суттєвих пропусків, і публікація в цілому не дає повного уявлення про текст-оригінал. Найприкріше те, що упорядники випускали з тексту публікації ті місця рукопису, які не могли відчитати.

Неточності археографічного відтворення тексту впливали подекуди не лише на зміну стилістики, а й на зміщення викладу, притаманного оригіналові. Так, у публікації зазначено, що вихователь корпусу/гімназії Г. А. Грофе закінчив Академію Генерального штабу по 9-му “разряду” (с. 312). Відомо, що випускники зазначеної Академії закінчували курс по 3-х “разрядах”. Офіцери 1-го “разряду” отримували наступний чин, 2-го – випускалися в тому самому чині, а 3-го – поверталися до своїх військових частин і в Генеральний штаб не переводилися¹⁷. Насправді вихователь Грофе, як свідчить у “Спогадах” П. Потоцький, закінчив Академію по 2-му “разряду”¹⁸. Зустрічаються прочитання тексту, які порушують логіку викладу або зовсім змінюють зміст рукопису. Два відділення *кавказців* у класі гімназії, про які згадується у “Спогадах”, археографами помилково прочитано як “два отделения в нашем классе. *Ковкодудев*” (с. 275). Неважко було здогадатися, що йдеться про “*кавказцев*”, до того ж слово в автографі написано над закресленим “*грузин*”¹⁹. З помилками в публікації вказані окремі прізвища, імена, імена по батькові. Так, Шейдеман фігурує в публікації двома невірними варіантами – Шейцман (с. 325) і Тейдеман (с. 327).

¹⁷ Див.: Волков С. В. Русский офицерский корпус. – М., 1993.

¹⁸ ЦДІАК України. – Ф. 2213. – Оп. 1. – Спр. 11. – С. 118.

¹⁹ Там само. – Арк. 2зв.

Упорядники на власний розсуд розставляли розділові знаки, не заглиблюючись у зміст, порушували порядок слів, неправильно подавали закінчення слів, розкривали без застережень авторські скорочення, механічні пропуски літер або навпаки, вказували на скорочення слів у тексті (<>) при їх відсутності чи при наявності іншого слова.

Неуважність і неохайність у роботі упорядників бачимо у посиланнях на с. 314. Упорядникам байдуже, що читач ламає голову над тим, чому в тексті прізвище згадується одне, а у примітках – інше. Так, у тексті йдеться про Олександра Костянтиновича Потоцького, а коментар 38 подає відомість про Олександра Платоновича Потоцького. У примітці 39 на тій самій сторінці є біографічні дані про Миколу Платоновича Потоцького, хоч у тексті згадується Микола Костянтинович Потоцький. У “Спогадах” Потоцький пише про викладача фізики й арифметики В. Мачуговського, а в примітці – коментар про викладача математики М. Мочульського (с. 323). Крапки у квадратних дужках упорядники ставили як у випадку пропуску в тексті рукопису, так і при непрочитанні слова. Практикується дублювання підрядкових коментарів (73 на с. 329–330).

Для унаочнення того, як було виконано археографічну обробку тексту “Спогадів”, наводимо порівняльну таблицю. Таблиця фіксує лише ті різночитання, які порушують логіку і зміст авторського викладу. Різночитання відмічаємо грубим шрифтом. Пропуски у тексті публікації виділяємо жирним курсивом.

Натомість у таблицю не включено слів, що мають авторську специфіку написання, а в публікації без застережень подаються за сучасними нормами правопису (“генварь”, “ея”, “залю”, “зимняго”, “изследование”, “имянины”, “іюня”, “Іустин, Іустиния”, “Кузьминочна”, “малиноваго”, “Масляница”, “настоящаго/настоящего”, “нея”, “обезпечивала”, “противудействия”, “разсвет”, “разсматривал”, “разстояние”, “разстраивает”, “ранняго”, “семейныя”, “семячки”, “скорейшаго”, “скрыпок”, “сурьезной”, “третьяго”, “Украйна”, “хорошее”, “экипажом”).

Власне ці зауваги самі дають відповідь на питання, поставлене у книжці: “Чи можна говорити, що видання відбулося?” (с. 19).

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
273	Стол с кут<ь>ей. Езда в гости. Огорчения мамы , связанные с неудачей папушников. Убор зеленью. Мошки .	Стол с кутей. Коляда . Езда в гости. Огорчения и слезы , связанные с неудачей папушников. Убор зеленью. Мауйки . Мошка.
274	Брат Саша – офицер с 1865 года... Мои переживания и сомнения <относительно> необходимости разлуки. Мои сомнения о моей слабой домашней подготовке.	Брат Саша офицер в 1865 году... Мои переживания и сознание необходимости разлуки. Мое сознание о моей слабой домашней подготовке.

Нотатки археографа на сторінках Спогадів Павла Потоцького

Сторінка публікації	<i>Текст публікації</i>	<i>Текст рукопису</i>
275	<p>...потеря отразилась на всей моей жизни.</p> <p>Возвращение домой. Май.</p> <p>Воспитатель Ковкодуев, Визард. Два отделения в нашем классе. Ковкодуев.</p> <p>Знакомство там с В. С. Кривенко.</p> <p>...закончили в этом году все Военные Гимназии.</p>	<p>... потеря отразилась на всю мою жизнь.</p> <p>Возвращение домой. Май. 1868 г.</p> <p>Воспитатель кавказцев Визард. Два отделения в нашем классе кавказцев.</p> <p>Знакомство там с Васил[ием] Силович[ем] Кривенко</p> <p>...окончили в этом году все Военные Гимназии.</p>
276	<p>...во время весенней грозы.</p> <p>...дня рождения Петра Первого и его празднование в Корпусе в Полтаве.</p> <p>Надпись Педагогического Совета...</p> <p>Молодежь, собравшаяся у нас...</p> <p>...Мюнх<г>аузен</p> <p>Присланный ей Ермаковым портрет...</p>	<p>...во время весенней грязи.</p> <p>...дня рождения Петра Великого и его празднование в Корпусе и Полтаве.</p> <p>Надпись Педагогического Комитета...</p> <p>Молодежь, собиравшаяся у нас...</p> <p>...Мюльгаузен</p> <p>Присланный ей Ермоловым портрет...</p>
277	<p>...был судьёю Кобелякского уездного суда, избранным в эту должность...</p> <p>...имения родителей и давали возможность...</p> <p>...очень почтительный человек...</p>	<p>...был судьёю Кобелякского уездного суда, избранный на эту должность...</p> <p>...имение родителей и давало возможность...</p> <p>...очень почтенный человек...</p>
278	<p>...жил и дядя мой – ротмистр Александр Васильевич Потоцкий.</p> <p>...с женой Екатериной Сальвесторовной, очень симпатичной, женственной и миловидной, которую очень любила моя мама.</p>	<p>жил и дид мой – Ротмистр Александр Васильевич Потоцкий.</p> <p>...с женой своей Екатериной Сильвесторовной, очень симпатичной, женственной и миловидной женщиной, которую очень любила моя Мама.</p>
279	<p>Оправдались все надежды родителей?</p> <p>Мама часто плакала, видя его положение, и всеми средствами старалась утешить его.</p> <p>...говорил о своих настоящих делах и процессиях.</p> <p>...мы жили в маминой, теплой и уютной комнате.</p> <p>...научила меня плохо писать, и еще хуже писать по-русски...</p> <p>О, с каким трудом давались мне азбука и склад!</p>	<p>Оправдались ли надежды родителей?</p> <p>Мама часто плакала, видя его положение, и всеми средствами старалась улучшить его.</p> <p>...говорил о своих настоящих делах и процес[с]ах.</p> <p>...мы жили в маленькой, теплой и уютной комнате.</p> <p>...научила меня плохо читать, и еще хуже писать по-русски...</p> <p>О, с каким трудом давалась мне азбука и склады!</p>
280	<p>Если в молодости был...</p> <p>...ничего не сказала мне...</p>	<p>Если я в молодости не был...</p> <p>...ни слова не сказала мне...</p>

Сторінка публікації	<i>Текст публікації</i>	<i>Текст рукопису</i>
281	<p>...один конец пута, другой конец которого немного захватывал...</p> <p>...змеями, устрицами...</p> <p>Мы наблюдали за постоянным зарождением...</p> <p>...брать лен и коноплю, из волокон которых пряли нитки и делали полотно.</p>	<p>...один конец пута, которого другой конец петлю захватывал...</p> <p>...змеями, ящерицами...</p> <p>Мы наблюдали за постепенным зарождением...</p> <p>...брать лен, и плоскоть, и коноплю, из волокон которых пряли нитки и делали полотна.</p>
282	<p>...и много их в то время...</p> <p>Молотилка приводилась в действие...</p> <p>...вся работа при молотье была так поставлена...</p> <p>...от ананасовых, величиною и цветом в большой апельсин...</p>	<p>...и много их в это время...</p> <p>Молотилка, поставленная в большой клуне, приводилась в действие...</p> <p>...вся работа при молотье была так оживлена...</p> <p>...от ананасных, величиною и цвета в большой апельсин...</p>
283	<p>...несколько вазочек с только что поспевшими вишнями...</p> <p>Отец дарил серебряный рубль, который, чтоб не потерял бы я, вечером отдавал отцу...</p> <p>...за один раз объездить...</p> <p>...получить приплату денег...</p> <p>...макитры (большие горшки), миски, тарелки – все это произведения Опишнянских гончаров и с покрытием цветной поливой...чугуны для нагрева кипятка и варки пицци и т.п.</p> <p>...с всадниками, баранов, петушков...</p> <p>...обладателей этих замечательных игрушек...</p>	<p>...несколько вазочек только что поспевшими или сбереженными вишнями...</p> <p>Отец дари[л] серебрянный рубль, который, чтоб не потерял бы я, вечером отда[ва]лся Отцу...</p> <p>...за один раз обходить...</p> <p>...получить в приплату денег...</p> <p>...макотры (большие горшки), миски, тарелки, покрышки – все это произведения Опишнянских гончаров, покрытых цветной поливой... чугуны для нагрева кипятка и варки пицци, жестяные кружки и т.п.</p> <p>...со всадниками, баранов, петухов...</p> <p>...обладателей этих заманчивых игрушек...</p>
284	<p>...фигур, разукрашенных...</p> <p>...Русланы Лазаревичи, Королевичи, Змеи Горынычи и как мыши кота хоронили;</p> <p>Ситцы, кумач, шерстяные и шелковые материи...</p> <p>...нужные для себя предметы...</p>	<p>...фигур разкрашенных...</p> <p>...Ерусланы Лазаревичи, Бовы Королевичи, Змеи Горынычи, “Как мыши кота хоронили”;</p> <p>Ситцы, кумач, бумазей, шерстяные, шелковые материи...</p> <p>...нужные для семьи предметы...</p>
285	<p>...кроме прекрасной мебели было множество...</p> <p>Везде хотелось заглянуть...</p> <p>...одеть мне на шею...</p> <p>...перерезал горло птицам...</p>	<p>...кроме прекрасной мебели было много...</p> <p>Всюду хотелось заглянуть...</p> <p>...надег[ь] мне на шею...</p> <p>...пере[ре]зывал горло птицам...</p>

Нотатки археографа на сторінках Спогадів Павла Потоцького

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
286	<p>... сопровождаемые родными и гостями, как называлось, <шли> “на поклон” к моим родителям... получали в подарок в будущее хозяйство или тележку, или овец.....если в этом имелась нужда.</p> <p>...при этом подавали белый хлеб...</p> <p>Чтобы получить наилучшего завитого на шкурке барашка...</p> <p>Суп из курицы... бульон с пирожками, с рисом, лапшей, зеленью... Суп-рассольник...</p>	<p>... и сопровождаемые родными и гостями приходили, как называлось, “на поклон” к моим родителям... получали в подарок в будущее хозяйство или телушку, или овец.....если в том имелась нужда.</p> <p>...при этом подавался белый хлеб...</p> <p>Чтобы получить наилучший завиток на шкурке барашка...</p> <p>Супы из курицы... бульон с пирожками или с рисом, лапшей, картофелем, с зеленью... Суп-разсольник...</p>
287	<p>...порезанное с хреном... раки, фаршированная птица и прочее.</p> <p>...цыплята, фаршированные куры, утки, индейки, гуси, баранина, заяц, дичь, дрофа, молодые голуби...</p> <p>...Салаты к жареному...</p> <p>...подавался чай...</p> <p>В 9? часов – ужин ...</p> <p>Но гвоздем ужина были вареники...</p> <p>...розетки для свеч. Чистился флигель...</p> <p>Вынимали парадный сервиз и стекло. Приглашался в помощь лучший повар.</p>	<p>...поросенок с хреном... раки, курник, фаршированная птица и т.п.</p> <p>...цыплята, фаршированные цыплята, утки, индейки, гуси, говядина, барашек, заяц, дичь, дрофа, караси, молодые голуби...</p> <p>...Салат к жаркому...</p> <p>...подавался вечерний чай...</p> <p>В 9½ часов – ужин ...</p> <p>Но гвоздем ужина бывали вареники...</p> <p>...розетки для свеч, настраивался фортепьян. Чистился флигель...</p> <p>Вынимали парадный сервиз и стекло. Чистилось серебро. Приглашался в помощь лучший повар.</p>
288	<p>...полька-мазурка. Танцевали грациозно...</p> <p>Я ежедневно поил их...</p> <p>...ходить друг к другу в гости...</p>	<p>...полька-мазурка, кадриль, лянсье и мазурка. Танцевали грациозно...</p> <p>Я ежедневно не один раз лазил по лестнице на чердак, кормил их зерном, поил их...</p> <p>...ездить друг к другу в гости...</p>
289	<p>Я помню девочку моих лет...</p> <p>...– а она ему говорит:...</p> <p>Вечером, когда наши матери, сидя за столом...</p> <p>...фантастических рассказов о демонах...</p> <p>... вершков 6 вышиною. Получали в каждом футляре...</p>	<p>Я помню милую девочку моих лет...</p> <p>...– а она ему отвечает:...</p> <p>Вечерами, когда наши матери, сидя за столом...</p> <p>...фантастических рассказов о домовых...</p> <p>... вершков 6 вышиною, получая в кожаном футляре...</p>
290	<p>...у приезжих серебряников из Москвы...</p> <p>...мама оставила меня ночевать...</p> <p>...бумаг, принадлежавших нашим предкам;...</p> <p>Не зная, по какой причине, но я сразу полюбил эти бумаги и стал ... все более и более привлекаться к ним...</p>	<p>...у приезжих серебренников из Москвы...</p> <p>...мама оставляла меня ночевать...</p> <p>...бумаг, принадлежавших нашим предкам Потоцким;...</p> <p>Не знаю, по какой причине, но я сразу полюбил эти бумаги и стал ... все более и более привязываться к ним...</p>

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
291	...о заселении и быте нашего края...	...о заселении, <i>жизни</i> и быте нашего края...
292	Из окон на восток был виден двор [...]. 16. Стойка для трубок и ящиков для табаку 20. Диван красного дерева, обитый малиновым с желтым узором штофом ...фабрики Попова и Гардера ...	Из окон н[а] восток был виден двор <i>усадыбы</i> . 16. Стойка для трубок и ящик для табаку 20. Диван красн[ого] дерева, обитый малиновым с желтыми узорами штофом ...фабрики Попова и Гард[н]ера ...
293	50. Два абрикосовых дерева, посаженных отцом после смерти мамы ...– жене сына Павла в 1917 – он хранился у меня.. ...чернильница, песочница и градусник, [...]* ...гравированные портреты Императора Николая I и Великого князя Михаила Павловича (гр<авюра> Гордена). Декоративные портреты отца и матери и первые фотографии (1862 года). Корпусные группы с братьями, группа трех старших братьев – Кадетского Полтавского корпуса. На другой стене висели фотографии родственников Семена Петровича Потоцкого.... На одном окне лампа-карсель на высокой колонне со стеклянным матовым колпаком и две белых фарфоровых вазы (кажется, фарфор Гарднера) для цветов... часы стиля Людовика... ...портрет современной известной актрисы, красавицы. ...родители перешли в маленькую комнату... ...большое зеркало красного дерева... Шкаф (24), в верхней части которого находились сладкие водки и сладости, а внутри разные съестные продукты,...	50-50 Два абрикосных дерева, посаженные Отцом после смерти Матери ...– жене моего Павла в 1917 – он хранится у меня... ...чернильница и песочница, градусник,... ...гравированные портреты Импер[атора] Николая I и Вел[икого] князя Михаила Павловича (гр[авюры] Гордена). Дагеротипные ** портреты Отца и Матери и первые фотографии (1862 года), снятой по случаю отправления старшего брата в Петербург в Артилл[ерийское] Училище, нашей семьи и корпусные группы с братьями. Группа трех старших братьев – Кадет Полтавского корпуса. На другой стене висели фотографии родственников: Семена Петровича Потоцкого,...
294	...образ: Спасителя и Божьей Матери в серебряной позолоченной раме ... Направо кладовка для лесных припасов...	...образ: Спасителя и Божьей Матери в серебрян[ых] позолочен[ных] ризах ... Направо – кладовка для съес[т]ных припасов...

* Пропуск в тексті-оригіналі, але з публікації можна зрозуміти, що це – непрочитаний текст. Див. с. 291 – три крапки в квадратних дужках – непрочитане слово “*усадыба*”.

** В оригіналі – “Дегоратипные”.

Нотатки археографа на сторінках Спогадів Павла Потоцького

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
296	<p>...покрытой очеретом (камышом). Состоял из двух половин: в правой обыкновенно жили Елизавета Ивановна и я,...</p> <p>В этих случаях эти комнаты натапливались и устроивались для ночовки; кровати, матрацы, перины, подушки здесь были в изобилии,...</p> <p>...часы с гирей и кукушкой...</p> <p>...фуксии, герань...</p> <p>Не то было зимой; жизнь одинокая... испытывал особый страх – правда, был сонный,...</p> <p>...что было большой для нас редкостью и в здоровье меня бы очень прельстило...</p>	<p>...покрытой очеретом (камыш). Состоял из двух половин: правой, в которой обыкновенно жили Елиз[авета] Ивановна и я,...</p> <p>В этих случаях эта комната натапливалась и устроивалась для ночовки; кровати, матрацы, перины, подушки, одеяла здесь были в изобилии,...</p> <p>...часы с гирями и кукушкой...</p> <p>...фукции, желтофиоли, герань...</p> <p>Не то было зимой. Жизнь одинокая... испытывал особый страх – правда, безотчетный,...</p> <p>...что было большой у нас редкостью и в здоровое время меня бы очень прельстило...</p>
297	<p>...я ездил в гости или катался; но когда приходилось ехать в закрытом возке, то я страшно страдал, так же как и в зимней карете: меня тошнило, мучило и сокрушение отравляло всякое существование.</p> <p>Незадолго до Рождества...</p>	<p>...я ездил в гости или кататься; но когда приходилось ехать в закрытом возке, то я страшно страдал, так же как и во время езды в карете: меня мучило, тошнило и совершенно отравляло всякое существование.</p> <p>Незадолго перед Рождеством...</p>
298	<p>...кошек, которые отпускались после этого на свободу и, преследуемые страшным звуком, бешено бегали и прыгали в разные стороны...</p> <p>Деревня готовилась к празднику...</p> <p>...устанавливался большой горшок с узваром из сухих фруктов... молоком, блюда с постными пирогами...</p> <p>...свеча, скрученная винтообразно...</p> <p>...поздравление “Со святым вечером добрым людям”...</p> <p>Палками с закрученным концом ...состоявшую из большой засохшей тыквы... приходилось гонять ее на большое расстояние, загоняли на пруд...</p> <p>...запрягались на пристяжке молодые лошади, которые росли на наших глазах...</p>	<p>...кошек, которые отпущенные после этого на свободу и, преследуемые страшным звуком, бешено прыгали и бегали в разные стороны...</p> <p>И деревня готовилась к празднику...</p> <p>...устанавливались: большой горшок с узваром из сухих фрукт... молоком. Блюда с постными пирогами...</p> <p>...свеча, свернутая винтообразно...</p> <p>...поздравление со “Святым вечером добрым людям”...</p> <p>Палками с закругленным и концом ...состоявшую из засох*... большой тыквы... приходилось гонять ее на большие расстояния, загоняли ее на пруд...</p> <p>...запрягались на пристяжку молодые лошади, которые росли на моих глазах...</p>
299	<p>Крестьянские “щедрики” (“Щедрик, ведрик, кильце ковбаски”) снова оглашали вечера в деревне. Нам давали вкусные хворост, греники в меду, орехи в меду, маковники и другие домашние сладости, приготавливаемые только в эти праздники.</p>	<p>Крестьянские “щедрики” снова оглашали вечера в деревне. Нам давали вкусные хворост, греники в меду, орехи в меду, маковники и другие домашние сласти, приготавливаемые только в эти праздники. (“Щедрик, ведрик, кильце ковбаски”).</p>

* Далі – пропуск у тексті.

Сторінка публікації	<i>Текст публікації</i>	<i>Текст рукопису</i>
300	<p>Иначе я испытывал бы неприятное сожаление... заслуживала она как идеальная мать.</p> <p>...суп из картофеля... винегрет из картофеля... кисели, компоты – все те блюда...</p> <p>...появляются ручейки...</p> <p>...обнажилась озимна...</p> <p>...жаворонки приветствовали песнями весну...</p> <p>Большая семья священника... ...закричали, и скорее закрыли дверь...</p> <p>...160 [окелтхов?]</p> <p>Всего и не пересчитаешь.</p> <p>Когда столы были убраны, тщательно осматривали комнату, ибо были случаи, что кошка разговлялась. Комнату закрывали...</p>	<p>Иначе я испытывал бы неприятное сознание... заслуживала она как идеальная Мать.</p> <p>...супы из картофеля... винегреты из картофеля... кисели, компоты, шулеки – вот те блюда...</p> <p>...появляются маленькие ручейки...</p> <p>...обнажились озимые...</p> <p>...жаворонки приветствовали начало весны...</p> <p>Вся большая семья священника... ...закричали чтобы я не входил и скорее закрыли дверь...</p> <p>...160 желтков...</p> <p>Всего и не перечтешь.</p>
301	<p>Церковные службы... в деревенских церквях... ...мы христосуемся, и христосуются с нами...</p> <p>...цвет вишни, бузины, калины</p> <p>...в этот день мавки (русалки) ходят по полям...</p> <p>...никто не решится идти в поле... что в праздник редко кто ходит в поле...</p>	<p>Церковные службы... происходимые в деревенских церквях... ...мы христосуемся и разгавливаемся. Всего хочется попробовать, а на столе так много и все знакомо. С утра и целый день приходят крестьяне и христосуются с нами...</p> <p>...цвет вишень, бузины, калины...</p> <p>...в эти дни мавки (русалки) ходят по полям...</p>
302	<p>...ее былое славное прошлое...</p> <p>...содействовало моим поискам...</p> <p>Не зная тогда и того... Наполеоновской войны...</p>	<p>...ее славное боевое прошлое...</p> <p>...содействовало моим изысканиям...</p> <p>Не знал я тогда и того... Наполеоновских войн...</p>

* У підрядкових примітках вказано авторське написання слова.

Нотатки археографа на сторінках Спогадів Павла Потоцького

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
303	<p>...приезд на именины мамы (к 3 февраля) старшего брата Николая – офицера конно-артиллерийской батареи, которая стояла в Кривом Роге...</p> <p>...переходили опасные места на льду...</p> <p>...денщик брата все-таки провалился в воду.</p> <p>...наше имение давало нам почти все необходимое для жизни. ...лен, коноплю, чечевицу</p> <p>... цветы роз и бузины. Деревья для построек...</p> <p>Для езды родителей был шестерик крепких русских лошадей вороной масти...</p> <p>Когда не хватало лошадей – брали из табуна...</p> <p>Экипажи: громадная карета на стоячих рессорах...</p> <p>...но получаемые деньги были далеко не достаточные... Эта служба обеспечивала нам воспитание на казенный счет.</p>	<p>...приезд на именины Мамы (к 3 февраля) старшего брата Николая – офицера конно-артиллериста, батарея которого стояла в Кривом Роге...</p> <p>...переводили опытные паромщики по льду...</p> <p>...денщик брата все-таки провалился в воду, но был без вреда себе вытаскен из воды.</p> <p>... наше имение давало нам почти все нам* необходимое для жизни. ...лен, коноплю и в ней же плоскоть, чечевицу.</p> <p>...цветы розы и бузины. Дерево для построек...</p> <p>Для езды родителей был шестерик крупных русских лошадей вороной масти...</p> <p>Когда этого не хватало [–] брали лошадей из табуна...</p> <p>Экипажи: громадна[я] карета (кочкарета) на стоячих рессорах...</p> <p>...но получаемые деньги были далеко недостаточны... Его служба обеспечивала нам воспитание на казенный счет.</p>
304	<p>...до конца жизни сохранили человеческое достоинство.</p> <p>Эта работа, длившаяся несколько дней, меня очень интересовала.</p> <p>Все шло гладко до границы земли помещика... Здесь граница, казалось, ясно обозначалась... Он оспаривал границы...</p> <p>Терешку было приглашено...</p> <p>...я с жаром рассказывал отцу и маме о поступках Дейнеки... Отчего ты Дейнеку не пригласил к нам...</p> <p>...как следует поступать в таких случаях...</p>	<p>...до конца жизни своей сохранили человеческое достоинство.</p> <p>Эта работа, длившаяся несколько недель, меня очень интересовала.</p> <p>Все шло гладко до границ земли помещика...Здесь, казалось, граница ясно обозначалась... Он оспаривал границу...</p> <p>Терешку было предложено...</p> <p>...я с жаром рас[с]казал Отцу и Маме о поступке Дейнеки... Отчего ты не пригласил Дейнеку к нам...</p> <p>...как следует поступать в подобны[х]** случаях...</p>
305	<p>Мне очень хотелось, чтобы мама учила меня играть на рояле, и я ждал...</p>	<p>Мне очень хотелось, чтоб мама учила меня играть на рояле, и я все ждал...</p>

* Повтор у текстi рукопису.

** У текстi – “подобным”.

Сторінка публікації	<i>Текст публікації</i>	<i>Текст рукопису</i>
	<p>...что заставило меня постепенно составить свободный и небывалый оркестр из деревенских мальчиков... Оркестр был без инструментов, надувались щеки воздухом... ...подавая с одной стороны звук барабана, а с другой подобие кларнета. Другие, обняв кистью руки подбородок....</p> <p>Дома казались мне громадными... До этого я бывал в Кобеляках, но они мало производили на меня впечатление, ибо мало отличались от деревни..</p> <p>...я держал себя очень непринудительно...</p> <p>...брат Петя, поступивший в этом году в Корпус...</p>	<p>...что заставило меня постепенно составить своеобразный и небывалый оркестр из деревенских мальчиков... Оркестр был без инструментов. Надувались щеки воздухом... ...издавая с одной стороны звук барабана, а с другой – подобие кларнета. Другие, обняв кистью левой руки подбородок....</p> <p>Дома казались мне грандиозными... До этого я бывал в Кобеляке, но он мало производил на меня впечатление, ибо мало отличался от деревни..</p> <p>...я держал себя очень непринужденно...</p> <p>...брат Петя, поступивший в этот год в Корпус...</p>
306	<p>...будто я никогда уже не увижу их...</p> <p>...как объясню я ей свой неожиданный приход...</p>	<p>...будто я уже больше не увижу их...</p> <p>...как объясню я ей свой неожиданный для нее приход...</p>
307	<p>И в такое время я чувствовал, что мама знает, как люблю я ее... тяжело мне расставаться с нею.</p> <p>...она произносила много русских слов неправильно... почему, естественно, и я постоянно слушал ее, сохраняя в своей памяти много неправильных произношений.</p>	<p>И в то же время я чувствовал, что мама сознает, как люблю я ее... тяжело мне рас- [с]таться с нею.</p> <p>...она произносила многие русские слова неправильно... почему и я постоянно слушал ее, естественно, сохранил в своей памяти много неправильных произношений.</p>
308	<p>...с такой подготовкой и в первую неделю при тринадцатибальной оценке наших познаний...</p> <p>... а там проходила дорога на Полтаву...</p> <p>...труднее было мне возвращаться к заданным французским словам...</p> <p>...то я, наверное, хорошо бы учился. И углубленный в такие думы, совершенно неожиданно, точно в сиянии особого света, вижу мою маму...</p> <p>...я одолею ученье, и после этого момента...</p> <p>...приезд ее в минуту моего отчаяния...</p> <p>...я постоянно, хотя и очень медленно...</p> <p>...я с большим трудом продолжал свое ученье.</p> <p>...что мы никакой опасности не подлежим...</p>	<p>...с такой подготовкой я в первую неделю при двенадцатибальной оценке наших познаний...</p> <p>... а там проезжая дорога в Полтаву...</p> <p>...труднее было мне возвратиться к заданным французским словам...</p> <p>...то я, наверно бы, хорошо учился. И углубленный в такие думы я совершенно неожиданно, точно в сиянии особого света, вижу мою Маму...</p> <p>...я одолею ученье, и с этого момента...</p> <p>...приезд ее в минуты моего отчаяния...</p> <p>...я постепенно, хотя и очень медленно...</p> <p>...я с большим трудом продолжаю свое ученье.</p> <p>...что мы то никакой опасности не подлежали...</p>

Нотатки археографа на сторінках Спогадів Павла Потоцького

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
309	<p>...и так же Пантюшка должен был везти меня в Полтаву.</p> <p>...не думал я, какое горе ожидает меня...</p> <p>...такую любимую, красивую...</p> <p>...стал быстро и прочно продвигаться в учебе...</p> <p>Тогда они стали уговаривать меня...</p>	<p>...и тот же Пантюшка должен был везти меня в Полтаву.</p> <p>...не чувствовал я, какое горе ожидает меня...</p> <p>...такую любящую, красивую...</p> <p>...стал быстро и прочно продвигаться в ученье...</p> <p>Тогда они стали уверять меня...</p>
310	<p>...заняв первое место, уже не уступал никому... при 3½ балла...</p> <p>...а может быть, и теперь, на закате жизни моей...</p> <p>...памятник на могилу мамы.</p> <p>...и потеря самого любимого существа еще более соединяли нас.</p> <p>Каким упорным, не детским трудом старался достигнуть я отличных результатов, чтобы ими порадовать мог добрую маму...</p>	<p>...заняв первое место, уже не уступал его никому... при 3½ баллов...</p> <p>...а может быть, еще и теперь, на закате жизни моей...</p> <p>...памятник на могилу мамы. Все окружающее меня казалось [...]*</p> <p>...и потеря навсегда самого дорогого и самого любимого существа еще более соединяло нас.</p> <p>Каким упорным, не детским трудом старался я достигнуть отличных результатов в моих занятиях, чтобы ими порадовать мою дорогую маму...</p>
311	<p>...все мои лучшие чувства и ожидания... и я не знал, что с ними делать?</p> <p>...Анной Семеновной Бегелой...</p> <p>Мы приехали в дом свой из Полтавы как уж к 20-му дню кончины мамы.</p> <p>В начале меня повезли в Полтаву держать экзамен в Корпус.</p> <p>...при новизне обстановки начать ученье...</p> <p>...обходил он Корпус (я буду так называть нашу Военную гимназию), зорко следил за малейшими отступлениями...</p>	<p>...все лучшие чувства и ожидания... и я не знал, что с ними делать. Заменить мне мою мать никто не мог.</p> <p>...Анной Семеновной Гегелой...</p> <p>Мы приехали из Полтавы в дом свой как раз к 20-му дню кончины мамы.</p> <p>В начале августа меня повезли в Полтаву держать экзамен в Корпус.</p> <p>...при новизне обстановки в Корпусе начать ученье...</p> <p>...обходил он Корпус (я буду так называть нашу Военную гимназию), редко возвышал свой голос, но зорко следя за малейшими отступлениями...</p>

* Речення не дописане.

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
312	<p>...вряд ли можно было желать...</p> <p>...напоминал доброго помещика...</p> <p>Это был добрый, ответственный человек... Он окончил Академию Генерального Штаба по 9-му разряду.</p> <p>...Василий Иванович Мачуговский.</p> <p>Его отделение шло рядом с нашим все шесть лет, в которые священником в Корпусе был Катранов.</p>	<p>...вряд ли можно было бы желать...</p> <p>...напоминал добраго помещика-семьянина...</p> <p>Это был добрый, образованный человек... Он окончил Академию Генерального Штаба по 2-му разряду.</p> <p>...Василий Степанович* Мачуговский.</p> <p>Его отделение шло рядом с нашим все шесть лет в Корпусе. Священником в Корпусе был Катранов.</p>
313	<p>...красноречивым излаганием своего предмета...</p> <p>...своим криком и строгостью замучивал воспитанников...</p>	<p>...красноречивым изложением своего предмета...</p> <p>...своим криком и строгостью запугивал воспитанников...</p>
314	<p>...был Визард – строгий педант...</p> <p>...физической силе и предоставить ей изворотливость ума...</p> <p>Я был один из первых из числа тех., которые не желали подчиняться сильнейшим, но глупейшим, что нам и удалось... “хвабрая потоцкая”... не унизились перед силой.</p>	<p>...был Визард. Строгий педант...</p> <p>...физической силе и противоставить ей изворотливость ума...</p> <p>Я был один из первых в числе тех, которые не желали подчиняться сильнейшим, но глупейшим, а стремились поставить кавказцев на их место, что нам и удалось... “Хвабрая Потоцкая”... не унизились перед физической силой.</p>
315	<p>День наш проходил так: вставали в шесть или семь (точно не помню) часов утра.</p> <p>В 9½ вечерний чай с белым хлебом.</p> <p>Приблизительно так проходило время во время всего моего пребывания в Корпусе.</p> <p>...так вместо мяса нам стали давать...</p> <p>...мясное блюдо стали заменять вареным...</p> <p>...маковники, сливы, яблоки, орехи и т. п.</p> <p>С начала весны и до каникул слабым или расположенным к различным болезням давали укрепляющие лекарства...</p>	<p>День наш проходил так. Вставали мы в шесть или семь (хорошо не помню) часов утра.</p> <p>В 9¼ вечерний чай с белым хлебом.</p> <p>Приблизительно так проходило время во все мое пребывание в Корпусе.</p> <p>...так вместо мясного завтрака нам стали давать...</p> <p>...мясное блюдо часто заменялось вареным...</p> <p>...маковники, сливы, яблоко, орехи, пряники и т. п.</p> <p>С началом весны и до каникул слабым или расположенным к различным болезням кадетам назначали укрепляющие лекарства...</p>

* Виправлено з “Иванович”.

Нотатки археографа на сторінках Спогадів Павла Потоцького

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
316	...в Корпусе были истинные соперники по учению Богиевский...	...в Корпусе я имел достойных соперников по учению Богаевский...
	...и это в наше время единственный в подобном роде приказ...	...и это в наше время был единственный в подобном роде приказ...
317	...ежедневно между 5? и 7-ю часами... ...снова совершал продолжительные прогулкиежедневно между 5½ и 7-ю часами... ...снова совершал продолжительные поездки ...
	Однако не всегда так прочно было сообщение с Полтавой...	Однако не всегда так просто было сообщение с Полтавой...
318	...вставши на станции Кобеляки, рассчитывали застать здесь лошадей по деревне. Петя по грязи выше колен пошел вниз нанимать извозчика...	...вставши на станции в Кобеляках, рассчитывали застать здесь лошадей из деревни. Петя по грязи выше колен пошел на низ нанимать извозчика...
	...дешево взяли в такую грязь...	...дешево взяли за проезд в такую грязь...
	...ему трудно было ходить до самой смерти...	...ему трудно было ходить до самой его смерти...
	...задумчив, как будто более сурового вида...	...задумчив, как будто даже сурового вида...
	...он видя мое за него переживаниеон видя мое за него волнение ...
	...по целям хозяйства...	...по делам хозяйства...
	Я видел его страдания и старался успокоить его, дал ему честное слово...	Я видя его страдание и стараюсь успокоить его, дал ему честное слово...
319	...Дом губернатора, дом директора Корпуса, ... отлично графирован в тонах литографии...	... Дом губернатора, Корпус , дом директора Корпуса... ... отлитографирован в тонах литографии...
	...висевшими на проводкахвисевшими на проводах ...
	...памятник был обвит огненным столбом...	...памятник был об[ъ]ят огненным столбом...
	...ударами палок о проволоку, на которой висели фонарики, начала сбивать их с особой яростью, и празднество закончилось скандалом.	...ударами палок о проволоки, на которых висели фонарики, начала сбивать их с особой яростью и шумом , и празднество закончилось скандалом.
322	Я заявил воспитателю, что я ничего не делал. ...и чтоб узнать о нем, достаточно сказать...	Я заявил воспитателю, что я этого не делал. ...и чтоб судить о нем достаточно сказать...
	... Кульминский – космография, Гаушильд	... Кузьминский – космография, [...] * русская литература, Мочульский , Гаушильд

* Пропуск у текстi рукопису.

Сторінка публікації	Текст публікації	Текст рукопису
323	...прекрасный дом с прекрасным садом...	...прекрасный дом с фруктовым садом...
	...потомок Украинского Гетманствапотомок Украинского Гетмана ...
324	...известие о его аресте...	...известие об его аресте...
	...тогда скромно возвышавшуюсятогда скромно воздвигавшейся ...
325	Бывали, конечно, развлечения , свойственные нашему возрасту.	Бывали, конечно, и увлечения , свойственные нашему возрасту.
	... забавляя временами сердце...	... задевая временами сердце...
	Несправедливость, проявляемая к народу, а особенно к малоимущей части его местными властями, и <к> более обделенным классам, привилегии одних за счет других...	Несправедливость, проявляемая к народу, а особенно к малоимущей части его местными властями и более обезпеченным классом, привилегии одних за счет других...
	...мои мысли и переживания. Из разговоров...	...мои мысли и переживания, а из разговоров...
	[...] Из защитников Севастополя....	[...]* Из защитников Севастополя....
326	...брат лишь недавно познакомился с нею.	...брат лишь недавно познакомился с нею. Наши ошибочные предположения. Лиза Сокол-Бородкина.
	...в душах своих ожидали...	...в думах своих ожидали...
	...вопрос этот казался для нас уже решенным ... между собой обсуждали это.	...вопрос этот казался для нас уже разрешенным ... между собой обсуждали это. Наши опасения.
	...мы страдали от мнениямы страдали от мысли ...
	...право на счастливую собственную семью.	...право на счастливую собственную семью. Брат Николай в нашей семье.
	...он был опорой с начала нашей жизни...	...он был опорой в начале нашей жизни...
327	...в лице Кати...	...в лице Кети** ...
	...впоследствии Лизанскойвпоследствии Лозанской. Пасха 1876 год.
	В день свадьбы...	23 Апр[еля] 1876 года. День свадьбы Николая: В день свадьбы...
	... О. П. Тейдеман А. М. Шейдеман ...
	... М. П. Сухотин Н. П. Сухотин .

* Частина тексту, що передус цій фразі, відсутня.

** Тут і далі вживається ім'я "Кети".

Нотатки археографа на сторінках Спогадів Павла Потоцького

Сторінка публікації	<i>Текст публікації</i>	<i>Текст рукопису</i>
327	...Генерал Баранцев, тогда фактически слава артиллерии. После свадьбы – завтрак на квартире... № 6. Молодые поехали за границу...	...Генерал Баранцев, тогда фактически глава артиллерии. После свадебного завтрака на квартире... № 6, молодые поехали за границу...
328	...чем в первый лагерь. ...я имел ученика, которого подготовил к офицерскому экзамену. ...писатель так ответственно отнесся к вопросам...	...чем в первый лагерь. Я даю уроки. ...я имел ученика, которого подготовлял к офицерскому экзамену. ...писатель так отзывчиво отнесся к вопросам...
329	...(суббота, июнь)... лучше бы он наследовал те причины...	...(суббота, 7 июня)... лучше бы он изследовал те причины...
330	Была ли эта речь <вызвана> причиной того... ...занимавший значительный пост в страненаходившегося по его словам, в крайней нужде... Это был серьезно занимавшийся и много читавший юнкер...	Была ли эта речь следствием того... ...занимавший значительный пост в строюнаходившемся по его словам, в крайней нужде... В общем , это был серьезно занимающийся и много читавший юнкер...
332	То затруднительное положение... ...всеми душевыми силами... ...совершенно непредвиденной размолвке ... Искренне любя Серафиму и учитывая сложившиеся вокруг нее, и более , чтоб она под их влиянием не сделала бы ложного шага... Долго и четко , и в то же время не поддаваясь влечению чувства... Настроение было приподнятым . Россия обязывалась к помощи... Была хорошая осень 1876 года...	Состояние брата Ивана. То затруднительное положение... ...всеми духовными силами... ...совершенно непредвиденной развязке ... Искренне любя Серафиму и учитывая сложившиеся вокруг нее, и боясь , чтоб она под их влиянием не сделала бы ложного шага... Долго и чутко , и в то же время не поддаваясь влечению чувства... Настроение было очень приподнято. Россия обязывалась к помощи... Осень 1876 г. Была хорошая осень 1876 года...
333	...лошадь своего ученика... ...что мне необходимы деньги... ...я имел уже, будучи юнкером...	...лошадь моего ученика... ...что мне будут необходимы деньги... ...я имел уже и теперь , будучи юнкером...

Сторінка публікації	<i>Текст публікації</i>	<i>Текст рукопису</i>
335	<p>...заявление прекратить музыку и не мешать спать.</p> <p>...участок боевой линии. Все предвещало войну с Турцией...</p> <p>...я продолжал усиленно заниматься...</p>	<p>...заявление прекратить музыку и не мешать спать <i>уже улегшимся юнкерам</i>.</p> <p>...участок боевой линии. <i>Ожидание войны и трудность занятий</i>. Все предвещало войну с турками...</p> <p>...я продолжал усердно заниматься...</p>
336	<p>...исповедовался и причащался у своего духовного отца Василия Пирского...</p>	<p>...исповедывался и причащался у своего духовника Отца Василия Пирского...</p>
337	<p>Раньше чем не была прочитана газета...</p> <p>...повлияли на научные экзамены некоторых товарищей...</p> <p>...не применять к ним существенных обыденных положений...</p> <p>...А. Н. Демьяненкова...</p>	<p>Раньше чем были прочитаны газеты...</p> <p>...повлияли на неуспешные экзамены некоторых товарищей...</p> <p>...не применять к ним существующих обыденных положений...</p> <p>...Н. А. Демьяненкова...</p>
338	<p>...решили подарить им подарки... решили было подарить ему книгу...</p> <p>...заказал бархатный переплет у Вейде, тогда лучшего переплетчика (<на> Б<ольшой> Морской, под аркой)...</p> <p>...а на сигаретном ящике были выгравированы наши фамилии.</p> <p>...и наши подарки, искренне подаренные...</p>	<p>...решили поднести им подарки... решили было поднести ему книгу..</p> <p>...заказал бархатный переплет у Вейдля* тогда лучшего переплетчика (Б[ольшая] Морская, под Аркой)...</p> <p>...а на сигарном ящике были выгравированы наши фамилии.</p> <p>...и наши подарки, искренно поднесенные..</p>

* Відомі в Петербурзі палітурники Вейдель, Петерсен, Шнель.